

O RICHVALDSKÝCH PRIEZVISKÁCH

Úvod

Neviem ako vás, ale mňa už odo dávna zaujímala jedna otázka. Čo asi môže znamenať moje meno, ale i moje priezvisko, ktoré som dostal po svojom otcovi, nosím ho od svojho narodenia a krstu a do veľkej miery ma identifikuje? Môj záujem bol o to väčší, že moje priezvisko nepatrí medzi časté priezviská na Slovensku a jeho význam a pôvod bol pre mňa nevysvetliteľný. Sú priezviská, kde sa dá pomerne rýchlo uhádnuť ich význam. Avšak moje priezvisko, a ako som pri mojom výskume zistil, i viaceré richvaldské priezviská mi dali poriadne zabráť pri štúdiu ich pôvodu a významu. Rozhodol som sa teda svoj záujem rozšíriť aj na priezviská, ktorých nositelia dnes žijú v Richvalde nerozdeľujúc ich podľa vierovyznania. Svoj výskum som konzultoval aj s Jazykovedným ústavom L. Štúra, ktorého pracovníci sa zaoberajú aj touto zaujímavou tematikou. Za ich pomoc im veľmi pekne ďakujem. Prv než sa budeme venovať konkrétnym richvaldským priezviskám pozrime sa na to ako vo všeobecnosti vznikali na Slovensku priezviská.

Ako teda vznikali naše priezviská?

Stáročia človeka identifikovalo len jeho rodné meno (tzv. jednomenná sústava). V kresťanskom povel'komoravskom období sa osoby v latinských listinách uvádzali iba s jedným menom. Od 13. storočia sa situácia pri pomenúvaní osôb začala výraznejšie meniť. Spolu s rastúcim počtom obyvateľ'ov bolo potrebné vzhľadom na relatívne malé množstvo cirkevných mien obyvateľ'ov rozlišovať. Čoraz častejšie sa pri mene osoby používalo meno otca alebo iného príbuzného, označenie príbuzenského alebo vôbec spoločenského zaradenia, zamestnania, etnickej či rodovej príslušnosti, miesta sídla rodu a pod. A tak popri menách sa začínali stále viac a viac objavovať popisy s bližším určením osoby, tzv. prímená, samozrejme najprv u spoločensky vyššie postavených ľudí. Meno začala dopĺňať ďalšia charakteristika osoby vyjadrená označením:

- a) jeho zamestnania alebo spoločenského zaradenia,
- b) príbuzenského zaradenia spolu s menom osoby alebo s menami osôb príbuzensky spätých, a to z tej istej alebo z druhej, tretej, ba i zo štvrtej generácie,
- c) rodovej alebo etnickej príslušnosti,
- d) názvu miesta bydliska alebo sídla rodu alebo
- e) nejakej vlastnosti pomenúvanej osoby.

V západnej Európe začali prímenia, neskôr priezviská vznikať v 10. storočí vo Francúzsku, neskôr v Anglicku a Škótsku, od 13. storočia v Nemecku. Dnešný spôsob pomenúvania osôb (tzv. dvojmenná sústava) sa však stabilizoval až v 17. a 18. storočí. Na Slovensku boli priezviská zavedené úradne až v roku 1780, keď Jozef II. v dôsledku potreby identifikovať osoby ako platcov daní zaviedol povinnú dvojmennú sústavu. Odvtedy každý človek okrem svojho rodného mena musel mať aj priezvisko, ktoré bolo dedičné. Kým v jednomennej sústave bolo rozhodujúcim činiteľ'om rodné meno nositeľa, tak v dvojmennej sústave má dominantné postavenie priezvisko, kým rodné meno má len špecifikačnú (spresňovaciu) funkciu.

Teraz sa už pozrime na pôvod a význam jednotlivých richvaldských priezvisk. Priezviska rozdeľujem pre lepšiu prehľadnosť pôvodu ich vzniku na priezviská: 1. po rodnom mene rodiča, 2. podľa povolania, 3. podľa pôvodu, 4. podľa obývaného miesta, 5. podľa zvierat'a, 6. podľa vlastnosti nositeľa, 7. podľa vyzoru nositeľa, 8. podľa jedla alebo nápoja, 9. podľa veci. Iste v prípadoch iných priezvisk sú ešte možné i ďalšie rozdelenia.

Treba podotknúť, že sú viaceré priezviská, kde nie je výklad ich pôvodu a významu úplne jasný a samozrejmy. Existuje viacero priezvisk, kde je viacero možností výkladov. Sú teda viackrát uvedené pri jednotlivých rozdeleniach (GRITTA, GROHOĽ, KASARDA, RIZNER, ROGUĽA, ŠELLONG, VANTA, VARDZEL). Ešte je potrebné pripomenúť, že dnešný nositeľ priezviska už nemusí mať s pôvodom svojho priezviska nič spoločné (najlepší príklad sú nositelia priezviska BILLÝ).

1. Priezviská po rodnom mene rodiča

V Richvalde máme najviac priezvisk vychádzajúcich z rodného mena otca resp. matky. Vo väčšine prípadov ide však o mužské, teda otcovské mená, iba v jednom prípade môžeme uvažovať i o ženskom mene, teda mene matky Margaréty (priezvisko GRITTA). Zaujímavosťou je aj to, že viaceré priezviská vychádzajú z nemeckej, ukrajinskej, ruskej, poľskej, podoby rodného mena, čo je vzhľadom na polohu Richvaldu (jeho blízkosti poľských a ukrajinských hraníc) ako i nemecké osídlenie úplne prirodzené. V jednom prípade ide o staré slovanské meno, ktoré sa už dnes nevyskytuje medzi mužskými menami (SOBEK). Len málo priezvisk používa samotné meno bez nejakej prípony (JAKUB, IMRICH, HAVRILA, PAVEL, CHOMA). Niektoré priezviská vychádzajú z domácich podôb alebo zdobnelín mien (KUBA, MARKO). V prípade koncovky ik/-ík nejde o zdobnelinu, ale o vyjadrenie významu syn niekoho (BASARIK- syn basara, hráča na base, JANČIK- syn Janča, PETRÍK- syn Petra, MIHÁLIK- syn Mihála, ONDÍK- syn Ondu). Tu je teda význam jednotlivých priezvisk po rodnom mene rodiča. Pre zaujímavosť uvádzam aj pôvod a význam jednotlivých rodných mien. Priezvisko z rodného mena:

- ADAM (z hebrejského slova ádám- prst', zem, človek zo zeme, pozemšťan)- **ADAMUŠČIN**
- GABRIEL (z hebrejského mena Gabriel- muž Boží alebo silný je Boh)- **HAVRILA** (z ukrajinského mena Havrylo alebo ruského mena Gavrila)
- GREGOR (z gréckeho mena Gregorios- ostražitý)- **GREGA**
- EGÍDIUS (z gréckeho slova aigis – záštita, ochrana)- **ILDŽA** (z nemeckej podoby mena Aegidius- Ilg)
- IMRICH (z nemeckého mena Emmerich, Almarich- amal + richi, vládca práce, pracovitý vládca)- **IMRICH**
- JAKUB (z hebrejského mena Jakagóbh- držiaci sa za päť, druhorodený) - **JAKUB, KUBA** (zo skrátenej podoby mena Kubo)
- JÁN (z hebrejského mena Jochánán- Boh je milostivý)- **JANČIK** (syn Janča), **HANIŠ** (z nemeckého mena Hans, menej pravdepodobne zo ženského mena Hana)
- KASAR: **KASARDA** (z mužského gréckeho mena Kasar alebo ženského gréckeho mena Kassandra, vychádzajúce asi z mena Alexandra)
- MARGARÉTA (z latinského slova margarita- perla): **GRITTA** (z nemeckej skrátenej domácej podoby ženského mena Margarita- Grit, Greit) alebo z nemeckého (stredná horná nemčina) griten vo význame „jazda na koni“
- MAREK (z latinského mena Marcus odvodeného od rímskeho boha vojny Marsa- prenesene bojovník)- **MARKO** (z domácej podoby mena)
- MARTIN (z latinského mena Martinus- zasvätený rímskemu bohu vojny Marsovi, prenesene bojovník)- **MARCINČO** (z poľskej podoby mena Marcin)
- MICHAL (z hebrejského mena Michaél- ako boh, bohu podobný)- **MIHÁLIK** (syn Mihála, Mihál. Mihály- maďarská podoba mena)
- ONDREJ (z gréckeho mena Andreas- statný, mužný, odvážny)- **ONDIS, ONDKO, ONDIČ** (z domácej podoby mena Ondo, Onda)
- PANKRÁC (z gréckeho slova pankratés- všemocný, vševládny) – **PANGRÁC** (z maďarskej podoby mena Pongrác)
- PAVOL (z latinského mena Paulus- malý, prenesene skromný) - **PAVEL, PAVLIŠIN, PAĽUV, PAĽURIK** (z domácej podoby mena Paľo), v prímení FOĽTA- **PÁL** (z maďarskej podoby mena Pál)
- PETER (z gréckeho slova petros- skala, pevný ako skala) - **PETRÍK** (syn Petra), **PETRIČ**
- RÖSSNER (z nemeckého slova „ors“- žrebec) - **RIZNER** (z nemeckého mena Rössner)

- SOBESLAV (zo slovanských slov- sebe slávny, oslavujúci seba) - **SOBEK** (skrátaná podoba podoba mena Sobeslav)
- ŠIMON (z hebrejského mena Šimhón- počúvajúci, načúvajúci)- **ŠIMA**
- SIMEON (z latinskej podoby hebrejského mena Šimhón- počúvajúci, načúvajúci)- **SEMKO** (z ruskej podoby mena Semion)
- ŠTEFAN (z gréckeho mena Stephanos- veniec víťaza, víťaz)- **EŠTOK** (z maďarskej podoby mena Ištván)
- TOMÁŠ (z hebrejského slova teóma- dvojča)- **CHOMA** (z ukrajinskej podoby mena Choma)
- VÁCLAV (zo slovanských slov- viac slávny, veľmi slávny)- **VANTA** (z nemeckej domácej podoby mena Vanda, Vansa, Vaniš)
- VALENTÍN (z latinského mena Valentinus- silný, zdravý) - **FOLTA** (z nemeckej domácej podoby mena Foltin, Folta, Folda)

2. Priezviská podľa povolania

A) podľa funkcie v obci:

- **ŠOLTÝS** (zakladatelia a prví starostovia obce sa volali šoltýsi, podľa ich mien sa často pomenúvali obce- napr. Hankovce založil šoltýs Hanus, ktorého domáce slovenské obyvateľstvo volalo Hanko)
- **VAJDA**

B) podľa remesla:

- **BANAS** (z maďarského slova „bányász- baník“)
- **OLEJÁR** (výrobca alebo predajca oleja)
- **PEKÁR**
- **RYBÁR**
- **SABOL** (z maďarského slova „szabo- krajčír“)
- **WARDZEE** (z maďarského slova „varga- obuvník, švec“)

C) hudobného povolania:

- **BASARIK** (hráč na kontrabase, base)
- **GAJDOŠ** (hráč na gajdách)
- **HUDÁK** (všeobecne muzikant, hudobník)

3. Priezviská podľa pôvodu

A) pochádzajúci zo slovenskej obce:

- **ČIČVARA** (pochádzajúci z Čičavy resp. Čičvy, okr. Vranov/Topľou)
- **HANKOVSKÝ** (pochádzajúci z Hankoviec, pravdepodobne z okr. Bardejov, menej pravdepodobne z okr. Humenné)
- **LITAVEC** (pochádzajúci z Litavy)
- **NOVÁK** (nový, prisťahovaný z inej obce)
- **PORUBSKÝ** (pochádzajúci z Porúbky, pravdepodobne okr. Bardejov, menej pravdepodobne z inej Porúbky alebo Poruby na Slovensku)

B) pochádzajúci z inej krajiny, podľa národnosti:

- **GERMAN** (staršie pomenovanie Nemecka- Germánia, doslova „Nemec“, pochádzajúci z Nemecka, obyvateľ nemeckej národnosti)
- **RIZNER** (pochádzajúci z Reisen v Bavorsku, Hesensku alebo v saskom Výmarku)
- **ŠELLONG** (pochádzajúci zo samoty Schelling v Švábsku)

4. Priezviská podľa obývaného miesta

- **BREHUV** (bývajúci na brehu)
- **MAJERNÍK** (bývajúci alebo pracujúci na majeri- veľkostatku na odľahlejšom priestore)
- **PRITOKA** (bývajúci pri toku, rieke)

5. Priezviská po zvierati:

- **GUSENICA** (poľské/ ukrajinské/ ruské pomenovanie húsenice)
- **MUCHA**
- **PAVUR** (šarišské pomenovanie páva)
- **ROGUĽA** (podľa mena zvierat'a kravy Roguľ'a, Rohuľ'a)
- **VILČEK** (šarišská zdrobnelina vlk, vlček- viľk, viľček)
- **VOŠKA** (malá voška)
- **ZAMBORSKÝ** (od starého pomenovania zubra)
- **ZUBRÍK** (malý zubor)

6. Priezviská podľa vlastností nositeľa:

- **CINGEL** (z nárečového slova „cingel“ vo významoch: 1. „cencúl“, 2. „sopel visiaci z nosa“, 3. slabý, cintľavý človek)
- **FRÖHLICH** (z nemeckého slova „fröhlich- šťastný“)
- **GROHOŁ** (z poľského slova „grochal“ vo význame „hlupák“)
- **KASARDA** (z českého priezviska Kasanda, zo slovesa „kasat se - vyhrňať si odev alebo chystať sa na niekoho“)
- **RIZNER** (z nemeckého slova „reisaere“- vo význame „bojovník“)
- **SVOBODA** (zo slova slobodný)

7. Priezviská podľa výzoru nositeľa:

- **BILLÝ** (z nárečového šarišského slova „biely- blondák“)
- **ČUPEĽA** (od slovesa čupel, skrčený, sčupený človek)
- **GLUVŇA** (z poľského priezviska Głównia, z poľského slova głowa vo význame „hlava“, človek, ktorý mohol mať veľkú hlavu)
- **KORBA** (silný človek)
- **MAGER** (z nemeckého slova „mager- chudý, štíhly“)
- **RIZNER** (z nemeckého slova „riesen- obrovský“)
- **ROGUĽA** (z poľského slova „rog“ vo význame „roh“, prezývka človeka, ktorý mal na hlave výrastky pripomínajúce rohy)

- **ROHAĽ** (podobne ako priezvisko ROGUEĽA, zo slova rohatý, prezývka človeka, ktorý mal na hlave výrastky pripomínajúce rohy)
- **ŠINAE** (z prídavného mena „síný“ vo význame „majúci modrastú farbu“, človek, ktorý mohol mať veľa modrín)
- **VANTA** (zo starého slova „vantoch, vantor“ vo význame „človek s veľkým bruchom“)
- **VARDZEL** (z nárečového slova „vardá“ vo význame „ťažko chodí“)

8. Priezvisko podľa jedla alebo nápoja (nositeľ ho mohol mať rád, často ho varil):

- **GALUŠKA** (z poľského resp. ruského slova haluška)
- **GROHOĽ** (z poľského slova groch vo význame „hrach, hrášok“)
- **TEJ** (z nárečového slova „tej“ vo význame „čaj“)

9. Priezviska podľa veci (nositeľ, ktorý mal k tejto veci blízko, bol jej majiteľom, bol jej podobný)

- **GRAB** (z poľského alebo ruského slova „grab- hrab“)
- **ŠELLONG** (z poľského slova „szelag“ vo význame „malá medená minca“, človek, ktorý mal tieto mince)
- **VANTA** (z banického slova vanta- z nemeckého Wand vo význame veľký kus horniny, balvan alebo zo slova vantra- z nemčiny vo význame „hrada položená na múre, na ktorej je krov“)
- **ŽDIAĽA** (z nárečového slova „diľa“ vo význame "doska", možný výklad- človek rovný ako doska)

Osobitnou kapitolou richvaldských priezvisk sú tzv. prímenia, ktoré nie sú dnes oficiálnou súčasťou priezviska ale majú za úlohu bližšie špecifikovať nositeľov rovnakého priezviska. Iba v 3 prípadoch prímenie sa stalo oficiálnou súčasťou priezviska (FOLTA- PÁL, GERMAN- SOBEK, SOBEK- FOLTA). Z viacerých priezvisk tieto prímenia vypadli a ostali už len v tradícii obyvateľov a v občasnom používaní najmä staršej generácie. Touto tematikou som sa však pre náročnosť výskumu nezaoberal. Snáď niekedy inokedy.

Na záver môjho výskumu chcem uviesť ešte zaujímavú štatistiku a to počet nositeľov jednotlivých priezvisk obyvateľov Richvaldu v roku 2012 (uvádzam len počet nositeľov nad 10 obyvateľov). Podľa tejto štatistiky výrazne v Richvalde dominuje rod Hankovských a zrejme im prvenstvo ešte nejaký ten rok ostane (tvoria % z celkového počtu obyvateľov Richvaldu). Hankovskí gratulujeme! Mňa to osobne veľmi teší preto, lebo nositelia tohto priezviska majú pravdepodobný súvis s mojou rodnou obcou Hankovce.

PRIEZVISKO	POČET NOSITEĽOV
Hankovský	101
Sobek	79
German	53

Porubský	34
Rizner	30
Paľuv	28
Sabol	28
Rybár	26
Vajda	26
Ždiľa	26
Šellong	24
Marcinčo	24
Novák	22
Olejár	18
Foľta	17
Majerník	17
Billý	16
Šoltýs	16
Ildža	15
Zamborský	15
Pekár	13
Tej	13
Paľurik	12
Pavel	12
Korba	11
Vanta	11
Ondik	10

Úplne na záver pre zaujímavosť ešte uvádzam výsledky výskumu P. Ďurču z roku 1995. Podľa tohto výskumu sa na Slovensku nachádza 230 011 priezvisk, z nich najčastejšie vyskytujúce sú (uvádzame len mužskú podobu): 1. Kováč (68 847), 2. Horvát (54 169), 3. Tóth (42 036), 4. Varga, 5. Nad', Nagy, 6. Baláž, 7. Balog, 8. Molnár, 9. Polák, 10. Lukáč.

Mgr. Marek Cingel'